

KLEIN, J. T.: Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice. Detroit, Wayne State University Press 1990.

MAREŠ, J. - KRIVOHÁVY, J.: Sociální a pedagogická komunikace ve škole. Praha 1989.

PRŮCHA, J.: Učení z textu a didaktická informace. Praha 1987.

STRAWSON, P. F.: Intention and convention in speech acts. The Philosophical Review, 73, 1964, č. 4, s. 439-460.

ŠLÉDROVÁ, J.: Studium komunikace z hlediska potřeb pedagogiky. Slovo a slovesnost, 53, 1992, s. 129-138.

Spôsoby vyjadrenia procesu zrakového vnímania v ruštine a slovenčine

Tatjana Grigorjanová

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

Pri práci s konkrétnym jazykovým materiálom sa ukázalo, že proces zrakového vnímania (ZV) v ruštine i slovenčine môže byť vyjadrený niekoľkými spôsobmi, ktoré by sme chceli v danej štúdiu vyčleniť, opísať a dokumentovať na príkladoch v rámci užšieho i širšieho kontextu. Ide predovšetkým o vyjadrenie procesu ZV pomocou a) lexikálnosémantickej skupiny slov ZV; b) lexikalizovaných slovných spojení s kľúčovými slovami *о́чи, по́гляд, зра́к/глаза, взгля́д, зрени́е*; c) individuálnych kontextových realizácií iných slovies. Treba ešte dodať, že toto členenie nemožno striktné uplatniť pri všetkých prípadoch vyjadrenia procesu ZV, pretože sa jednotlivé spôsoby vzájomne prelínajú, hlavne ak boríme do úvahy širší kontext, napr. v rámci jedného odseku. Pokúsime sa to ukázať pri analýze jednotlivých spôsobov vyjadrenia procesu ZV.

Najrozšírenejším spôsobom vyjadrenia daného procesu v oboch porovnávaných jazykoch sú príslušné slovesá ZV, ktoré sa zokupujú do lexikálnosémantickej skupiny a vyčleňujú sa z početnej skupiny slovies vnímania na základe toho, že odrážajú okolitý svet vo vedomí človeka prostredníctvom orgánov zraku (Vasiliev, 1981, s. 52). Daneš - Hlavsa a kol. (1981, s. 149-150) určujú predikáty vnímania na základe spoločného obsahu (duševná činnosť človeka) a spoločných formálno-syntaktických črtí. Tieto slovesá spája predovšetkým to, že v ich valenčnom poli sa vyskytuje participant, ktorý autori nazvali informácia. Ide predovšetkým o predikáty vlastnenia, odovzdávania a prijímania informácie. V intencnom poli predikátov zmyslového vnímania figurujú dva špecifické participanty, a to „preživateľ“, ktorým je vo väčšine prípadov živá bytosť a „podnet“, čiže to, čo je prijímané preživateľom pomocou nejakého zmyslu (v prípade našej analýzy zraku).

Slovesá ZV tvoria početne zastúpenú skupinu. Mnohé z nich sa vyznačujú bohatou polysémiou, veľkou mierou expresívnosti a sú veľmi zaujímavým a vďačným materiálom pre konfrontačný výskum. Daná lexikálnosémantická

skupina je značne nerovnorodá, preto sme jednotlivé slovesá rozčlenili do troch podskupín.

Hlavnými reprezentantmi prvej podskupiny sú významovo najbohatšie, najfrekvencovanejšie a súčasne aj najneutrálnejšie slovesá *видеть, глядеть, смотреть* a *по́зерат'* (*видеть, глядеть, смотреть*). Ďalej do tejto podskupiny zaradieme slovesá ako *збада́т'*, *за́зриет'* (vo význame *збада́т'*), *увиди́ет'* (všetkým zodpovedá ruské *увидеть*), *на́зриет'* (*загляну́ть*), *по́зорова́т'* (*следить, смотреть*) a iné štylisticky neutrálne slovesá. Podrobnejšie by sme sa chceli zastaviť pri slovesách *видеть/видеть*, ktoré sú v danej skupine významovo najbohatšie a súčasne patria k najfrekvencovanejším v slovnej zásobe oboch jazykov. Analýze týchto slovies sme už venovali štúdiu (Grigorjanová, 1992), preto len krátko zhrnieme výsledky. Tieto slovesá sa ukázali zaujímavé tým, že napriek príslušnosti predovšetkým do perceptívnej sféry v určitých kontextoch nadobúdajú aj kognitívne významy (porov. Aruťunova, 1989, s. 7-30), hoci nie vždy zhodnými výrazovými prostriedkami v oboch porovnávaných jazykoch. Popri svojom základnom význame „vnímať pomocou zraku“ ako jedného zo zmyslov, môžu v ruštine aj slovenčine, podobne ako v iných jazykoch, vyjadrovať aj „vnímanie inými zmyslami“. Porov. napr. vyjadrenie: „О́чим то́тиж jest vlastní видѣти. У́зрива́ме в́сак то́го сло́ва а́ж при́ и́ных смы́сlech, х́чеме-ли́ помочі́ их́ не́чо познати. Не́ри́каме то́тиж: Слы́ш, як се́ тры́пті, чи́чеј, як се́ лескне; х́туней́ як се́ сві́ти; х́матеј, як за́ри; ны́брзъ́ о́ в́сем том у́зрива́ме сло́ва „виз“. Не́ри́каме в́сак јен: Виз, як то́ зні́; виз, як то́ во́ні; виз, як то́ х́тунна́; виз, як јест то́ тврде́. Proto se tato všeobecná zkušenost, získaná smysly, nazývá „žádost očí“, jak svrchu bylo řečeno, poněvadž i ostatní smysly si obdobným způsobem osvojují povinnost „viděti“ – která přec na prvním místě patří očím – kdykoli se snaží něco poznati.“ (Aurelius Augustinus, 1990, s. 356-357).

Nebudeme teraz hovoriť o jednotlivých prechodoch od perceptívnej zložky ku kognitívnej, ale uvedieme na ilustráciu aspoň jeden príklad, keď u slovenského slovesa *vidieť* prevláda kognitívna zložka a samotný proces zrakového vnímania v tomto prípade nie je dôležitý. *Štedrosť je sestrou biedy, kamarát. Keď máš málo peňazí, nevážiš si ich. Ale ak ich máš dosť, chceš ich mať ešte viac, tak je to. Videla som to na stújkovi. Otravné, ako ten hrabal. Na to sa nedalo pozerat'* (Mitana). Do ruštiny sa tento význam síce môže preložiť slovesom *видеть*, ale častejšie sa používa sloveso *замечать*: *Я замечала (видела) это на дяде, до чего тот загребал, невозможно было смотреть*. Slovesá *видеть/видеть* sú pre nás zaujímavé aj tým, že sú schopné vyjadriť skupinu významov so spoločnou sémov subjektívnej modality. V tomto prípade sa ruské sloveso ukázalo ako významovo bohatšie, ale aj slovenské *vidieť* bolo schopné vyjadriť väčšinu analyzovaných významov. Za všetky opäť uvedieme aspoň jeden príklad z ruštiny. Ruské spojenia *видят ли, извольте ли видеть* obsahujú popri iných aj semému „všimnite si, pochopťe“ pri zdvorilom vysvetľovaní niečoho. Do slovenčiny sa prekladajú zvyčajne spojeniami *ráčte vedieť, ráčte si všimnúť, tak aby ste vedeli* a pod. Napr. „Какая голова?“ спросила Маргарита, глядясь в неожидан-